

Ur *Fjärde Internationalen* 4-1975

Gert-Inge Johnsson

Spanska revolutionen och inbördeskriget

Inledning

En kedja är aldrig starkare än dess svagaste länk. Det påståendet gäller för kemins och mekanikens järnkedja såväl som för den sociala, ekonomiska och politiska kedja det kapitalistiska systemet utgör. Därför kunde den proletära revolutionen segra och kapitalismens kedja spräckas i det efterblivna tsarryssland 1917, därför hade revolutionen kunnat segra i Spanien på 30-talet och därför bevittnar vi idag på iberiska halvön upptakten till den kommande europeiska revolutionen.

Vad var det då som gjorde Spanien så explosivt för fyrtio år sedan? Varför var det en av kapitalismens svaga länkar? Svaret kan synas motsägelsefullt: därför att Spanien 4-500 år tidigare hade varit den starkaste staten i Europa. Efter européernas upptäckt av den amerikanska kontinenten dominerade under en tid det spanska handelskapitalet världshandeln. Det var spanjoren Hernan Cortez som ledde den här som krossade aztekerna och berövade dem deras guld, och det var spanjoren Pizarro som ledde erövringen av Inkas land och tog deras silver.

Den spanska monarkin blev härskare över ett område som i Europa sträckte sig från de spanska nederländerna i norr till Malaga i söder och i den nya världen från Mexico till Eldslandet.

Från gruvorna i Sydamerika strömmade, under kort blomstringstid för Spanien, rikedomarna in till moderslandet. Det var den tid då den spanska överklassen trodde att solen aldrig skulle gå ner i Karl V:s och Filip II:s rike. Det var den tid då Cervantes diktade om idealisten Don Quijote. Ja, Spanien var mäktigt, men det var också pionjären och pionjären får alltid lämna plats för de som växer upp i hans skugga. Så kom det sig att sjövägens huvudstråk förflyttades norrut, att de Spanska Nederländerna gjorde sig fria och att det spanska rikets sol gick ned i havet i norr tillsammans med den stora armadan 1588.

Det blev i stället Holland och senare Storbritannien som fick sola sig i handelskapitalets glans. I dessa länder skedde dessutom det som Spanien, genom sin pionjärroll gått miste om – en industrialisering. Det kapital som strömmat in till Spanien förblev improduktivt kapital och när Spanien störtades från världshandelns tron sjönk det därför tillbaka till den relativa efterblivenhet som alltsedan dess kännetecknat landet. Endast säregna omständigheter kunde tillåta Spaniens ekonomi att expandera. En sådan kom första världskriget att utgöra. Under några år blomnade Spaniens ekonomi åter upp. Som neutralt land kunde det profitera på kriget. Spanien levererade livsmedel och industriprodukter till de krigförande länderna och den industrialisering landet tidigare gått miste om sköt nu fart. Men när kriget var över och konkurrensen från de mäktigare staterna åter gjorde sig gällande slungades Spanien snabbt och obönhörligt in i en svår social och ekonomisk kris. Det var den kris som i mer än ett decennium plågade det spanska samhället och som födde Primo Riveras militärdiktatur och den kortvariga Republiken, som var upphovet till den sociala revolution och det inbördeskrig som förde Franco-diktaturen till makten.

30-talets Spanien

Men hur såg då det samhälle ut som åren före andra världskriget stod i centrum för mycket av

europaisk politik? Dåtida opinionsbildare försökte få detta Europa att tro att inbördeskriget var en följd av internationella konspirationer, att Sovjet och/eller Tyskland var krigets orsak. Det spanska inbördeskriget och revolutionen hade emellertid djupa rötter i den sociala verklighet som präglade Spanien på 30-talet. Innan vi går över till själva de revolutionära händelserna måste vi därför teckna en bakgrund av det spanska 30-talssamhället.

Ett jordbrukarsamhälle

Spanien var på 30-talet fortfarande ett utpräglat jordbrukssamhälle – 70% av befolkningen fick sin utkomst från jordbruket.¹ Det var en befolkning vars fattigdom ropade på den jordreform som aldrig genomförts. I jordfrågan låg lösningen till en stabil ekonomisk utveckling av landet, ty endast en radikal jordreform kunde skapa de nödvändiga förutsättningarna för en genomgripande industrialisering. Men det spanska jordbruket var långt ifrån ensartat. I det norra Spanien – i de bergiga områdena i Galicien, Asturien, Aragonien, de baskiska provinserna och delar av Katalonien men också i Gamla Kastilien och Leon – var småjordbruket förhärskande. De mest extrema småbruken återfanns i Galicien där de oftast var för små för att kunna försörja en familj. Jorden brukades antingen av självägande bönder, vilket ofta var fallet i de baskiska provinserna, eller av arrendebönder som i Galicien. Arrendesystemet kunde variera från Galiciens penningarrende till Asturiens andelsarrende, men de hade det gemensamt att de nästan alltid var långtidskontrakt som gick i arv från far till son. Ty även om jordarna var magra så gav klimatet i norra Spanien tillräckligt med regn för att ett intensivt brukande av en liten jordbit skulle ge en regelbunden avkastning.

I södra Spanien däremot möter vi helt andra såväl geografiska som sociala förhållanden. På ömse sidor om Tajo, Guadiana och Guadalquivir – det nya Kastiliens, Extremaduras och Andalusiens floder – ligger Spaniens slättland. Dess jord är bördig men den ligger i ett nederbördsfattigt område. Med konstbevattningens hjälp kan emellertid jorden livnära en stor befolkning. Det vet vi, inte från 30-talets och inte från dagens Spanien men från historieböckernas skildringar av de civilisationer som funnit näring ur Andalusiens Xeralfjord.

Det var bl a härifrån som det Romerska imperiet importerade först spannmål och senare vin och oliver. Under det arabiska Kalifatets dagar grundlades här en kultur som saknade motstycke i dåtidens Europa. Det var industristäderna Sevilla, Málaga, Córdoba och Almeria som försåg ett nyvaknat Europa med silke och bomullskläder, med papper och glasvaror. Sevilla och Cordoba tillhörde världens ledande kulturstäder och Almeria var en storstad med 250 000 invånare. Denna befolkning kunde endast försörjas av ett välutvecklat och intensivt jordbruk. Med kunskap hämtad från andra hörnet av sitt rike – från Persien – anlade araberna bevattningskanaler och lät jorden blomstra med nya, i Andalusien aldrig förr skådade grödor: sockerrör, ris, apelsiner och citroner.

Men inget rike varar för evigt. Araberna drevs bort, bevattningskanalerna fylldes igen, jorden ödelades och städer förföll eller rent av upphörde att existera. Mullbärsträdet gav plats åt Merinofären och Andalusien blev råvaruleverantör till norra Spaniens väverier. Under århundraden dominerade fårskötseln och grunden lades till en extensiv brukning av jorden.

På 1830-talet togs ett nytt steg mot färdigställandet av den bild vi möter 100 år senare i denna del av Spanien. Staten och kyrkan bjöd på den öppna marknaden ut sina egendomar till försäljning. Den spirande medelklassen fann ett objekt att satsa sina pengar på. Genom deras köp skapades majoriteten av de storgods som sedan dess definitivt präglade Andalusiens

¹ Broué/Temime *Revolution und Krieg in Spanien* s. 35 (i fortsättningen B&T)

jordbruk. Den jord staten avyttrade var allmänningensjorden som bönderna fritt kunnat nyttja för jakt och fiske eller till betesmark. Nu försvann deras sista möjlighet att kunna livnära sig som självständiga bönder. De stora egendomarna lade under sig nästan all mark. I provinsen Cadiz tillhörde exempelvis mellan 77 och 96% av marken storgodsen.² Majoriteten av Andalusiens befolkning blev jordlösa lantarbetare – braceros – som under jordbruksårets mest hektiska månader fick anställning på latifundierna. Under dessa månader lämnade lantarbetarna sina hem i städerna³ och bosatte sig i stora läger vid arbetsplatsen. Under de mest miserabla förhållanden och för en usel lön arbetade de här 15 eller kanske 16 timmar om dygnet. Resten av året, ända upp till sex månader, gick de arbetslösa. Ja, så tedde sig livet för 3/4 av Andalusiens invånare.⁴ 1930 gick 200 000 arbetare utan något jobb i Andalusien. Samtidigt låg stora områden outnyttjade. Jordägarna var inte intresserade av att odla all jorden. De hade riklig tillgång till billig arbetskraft och de utnyttjade bara de bästa jordbitarna, de som gav högst avkastning. De marginella jordarna lämnades därhän.

Det jordbruk vi skildrat här var ingen feodal kvarleva. Storgodsen var som vi sett till största delen skapade under 1800-talets mitt. Den spanska ekonomin var integrerad i världsekonomin och storgodsens vin, olivolja, korn och vete var avsedda för den kapitalistiska världsmarknaden. Sist men inte minst var det lönearbetare som sådde och skördade vindruvorna, oliverna, kornet och vetet. Det var ett kapitalistiskt jordbruk som ägdes av en svag och dekadent jordägarklass.

Dessa förhållanden inom jordbruket hängde intimt samman med att Spaniens industri var dåligt utvecklad. Spaniens industrialisering skedde som påpekats sent. Det var första världskriget som öppnade en utländsk marknad och gav Spaniens industrialisering en rejäl pusch. Men det var en industrialisering som ägde många begränsningar. Geografiskt var den koncentrerad till två områden: de baskiska provinserna med Bilbao som centrum och Katalonien med Barcelona som viktigaste industristad.

Konkurrensmässigt kunde den spanska industrin, när väl kriget var över, inte hävda sig mot Europas övriga länder. Kataloniens textilindustri var t ex splittrad på ett otal småföretag. Endast Baskiens metallindustri kunde uppvisa storindustriella kännetecken.

Sammanfattningsvis kan vi alltså säga att den spanska samhällsstrukturen kännetecknades av ett jordbruk som visserligen var omfattande men i ett helt miserabelt tillstånd och en liten, svag industrialisering i två av landets ytterområden. Det var en samhällsstruktur som självfallet satte sin prägel på de olika klassernas politiska kraft.

Borgarklassen, arbetarklassen och den permanenta revolutionen

I århundraden hade Spanien styrts av den kastiljanska oligarkin med centrum i Madrid. Den utveckling under 1900-talets första århundraden vi beskrivit ovan ägde emellertid inte rum i Spaniens centrala delar utan i de baskiska provinserna i norr och längs kusten i nordöst. Kataloniens och Baskiens borgare hade därför andra intentioner än de kastiljanska godsägarna. De ville ha investeringar i skolor, bättre vägar och ett utbyggt järnvägsnät för att nämna några exempel. De *önskade* därför att kastiljanarnas dominans skulle försvinna och en samhällsombildning komma till stånd. Men den spanska borgarklassen var kvantitativt liten, svag och

² Brenan *The Spanish labyrinth* s. 116

³ Trots att det var ett utpräglat jordbruksområde var befolkningen bosatt i städer. Mellan städerna låg vidsträckta obebodda men brukade marker

⁴ Brenan s. 120

rädd. Den ägde inte den politiska och sociala kraft som krävdes för att kasta oligarkin över ända och genomföra den borgerliga revolutionens alla uppgifter. Dess ambitioner inskränkte sig därför i stället till separatistiska strävanden för de provinser den behärskade. Detta var provinser som skiljde sig inte bara socialt utan också språkligt och kulturellt från övriga Spanien. Den nationella frågan – som gällde Katalonien och Baskien men också Galicien – var därför på 30-talet liksom i dagens Spanien en fråga med stor sprängkraft.

Den spanska arbetarklassen som formerats explosivt under världskrigens år ägde en kampvilja och militans som gjorde den redan svaga bourgeoisin ännu mer ovillig och oförmögen att förändra det spanska samhället. Därför förhöll det sig så att de härskande klasserna – av rädsla för den röda faran – in i det sista jdängde sig fast vid de makter som höll samman det av tusen motsättningar flämtande Spanien – monarkin, kyrkan och militären – på samma sätt som dagens spanska borgarklass, av rädsla för den kommande revolutionen, klamrar sig fast vid den Francodiktatur som den helst skulle vilja vara utan.

Det spanska proletariatet var således med sina 4,5 miljoner lantarbetare och 2 miljoner industriarbetare den enda konsekvent revolutionära klassen. Den klass som varken hade något att förlora eller frukta. På dess axlar vilade uppgiften att genomföra såväl den borgerliga revolutionen som dess "egentliga" historiska uppgift – den socialistiska revolutionen:

"För sent uppkommen och beroende av utländskt kapital är Spaniens industriella bourgeoisie inte förmögen att träda fram som en 'nationens' ledare gentemot de gamla klasserna ens för en kort period..."

Spaniens sociala liv var dömt att gå runt i en evig cirkel så länge det inte fanns någon klass som var kapabel att ta lösningen av de revolutionära problemen i sina händer. Det spanska proletariatets framträdande på den historiska scenen har radikalt förändrat situationen och öppnat nya framtidsutsikter...

Frågan huruvida de nuvarande revolutionära omvälvningarna kan framkalla en genuin revolution som är förmögen att åter bygga upp basen för det nationella livet. är därför konsekvent reducerad till frågan huruvida det spanska proletariatet är förmöget att ta ledningen över Spaniens liv."⁵

Den spanska arbetarklassens organisationer

Men för att leda en social revolution till seger under kapitalismens epok krävs inte bara kampvilja och militans utan också organisering och strategiska riktlinjer. Det krävs att arbetarklassen har formerat sig i ett revolutionärt parti. Hur såg då den spanska arbetarklassens organisering ut på 30-talet? Vilka var de politiska riktlinjer som i en revolutionär situation skulle försöka bestå provet att leda proletariatet mot dess befrielse? Vi kan klart urskilja följande fyra strömningar inom den organiserade arbetarklassen:

1. Anarkisterna

Inom den Internationella Arbetarassociationen (IAA) utkristalliserades två politiska riktningar ledda av Marx respektive Bakunin. I nästan alla länder i Europa gick den marxistiska fraktionen segrande ur striden. Den spanska sektionen däremot var en av de få som vid splittringen av IAA 1873 anslöt sig till Bakunins nya organisering, och ända fram till och med inbördeskriget var anarkismen, eller så som den kom att utformas i Spanien, anarkosyndikalismen, den dominerande grenen inom arbetarklassen. Det är nog mer än en tillfällighet att det förutom 1800-talets Ryssland var Spanien som födde en stark anarkistisk rörelse. Båda var

⁵ Trotsky/1973 *The Spanish Revolution (1931-39)* s. 74-75

länder som hade en svagt utvecklad industri men en stor och fattig bonde- och lantarbetarklass. Ty liksom i Ryssland var det inte bland industriarbetarna som anarkisterna först växte sig starka. Under hela 1800-talet hade de spanska anarkistorganisationerna endast ett marginellt inflytande i den industriella arbetarklassen. Det var bland de miljoner lantarbetare i Andalusien vars eländiga livsvillkor vi nyss beskrivit som anarkismens idéer vann ett snabbt inflytande. Det dröjde ända fram till några år in på 1900-talet innan den anarkistiska rörelsen i samband med den ekonomiska krisen 1908-09 kunde vinna några avgörande insteg bland Kataloniens industriarbetare. Under loppet av ett par år blev emellertid den anarkistiska rörelsen dominerande också inom Spaniens industriarbetarklass – framför allt i Katalonien. Denna nya expansion hängde samman med en hårdare betoning av det fackliga arbetets betydelse och därmed en övergång till vad som brukar kallas anarkosyndikalism. 1911 bildas fackföreningen CNT – Confederación Nacional del Trabajo – som uttalat stödde anarkismens idéer. Det var den absolut största fackliga organisationen i Spanien och 1931 organiserade den ca 1,5 miljoner arbetare. Under årens lopp har det funnits många anarkistiska organisationer i Spanien. Den som vi känner från inbördeskrigets år är FAI – Federación Anarquista Ibérica – som grundades som underjordisk organisation under Primo de Riveras militärdiktatur på 20-talet. FAI som 1936 hade ca 30 000 medlemmar hade det avgörande politiska inflytandet i CNT.

2. Det spanska Socialistpartiet

Ur den spanska sektionen av Första internationalen – IAA – hade bakunisterna uteslutit en handfull medlemmar som blev kärnan till en ny partibildning – det Socialdemokratiska Arbetarpartiet, senare ombildat till det Spanska Socialistpartiet. Det var ett vänstersocialdemokratiskt parti som endast med mycket knapp majoritet beslöt att inte gå med i den tredje kommunistiska internationalen 1921.

Socialistpartiet kontrollerade den viktiga fackföreningen UGT – Unión General de Trabajadores – som hade ett par hundratusen medlemmar. UGT:s och Socialistpartiets starkaste fästen var bland industriarbetarna i Madrid och Bilbao samt bland gruvarbetarna i Asturien.

Socialistpartiet var delat i en höger- och en vänsterflygel som under många år fungerade som partier inom partiet. Högerfraktionen leddes av Prieto. Han hade sina rötter i industristaden Bilbao och bland dess liberala strömningar. Prieto och högerflygeln var uttalat reformistiska och förespråkade en politik som vi känner från den tyska eller svenska socialdemokratin. Vänsterflygeln som leddes av Largo Caballero hade en motsägelsefull politik. Under vissa perioder samarbetade den helt ogenerat med borgerliga krafter, som i Republikens första regering 1931. Under andra perioder – framför allt i samband med gruvarbetarnas revolt i Asturien 1934 – genomgick den en radikaliseringsprocess. Caballero talade om nödvändigheten av revolution och proletariats diktatur, och inom Socialistpartiets ungdomsorganisation utvecklades en strömning som i snabb takt tycktes närma sig den revolutionära marxismens positioner. Inga krafter fanns emellertid som visade sig förmögna att påskynda denna utveckling. I stället gjorde Caballero en ny vändning åt höger när han 1936 tog säte i folkfrontsregeringen tillsammans med Kommunistpartiet. De båda partiernas ungdomsorganisationer gick samman och den starka revolutionära strömningen inom Socialistpartiets ungdomar sögs upp av den allt starkare stalinistiska apparaten.

3. Det spanska kommunistpartiet

Under sina första år hade Komintern livliga kontakter med såväl CNT som Socialistpartiet.

Det låg ju helt i linje med den taktik i uppbygget av den nya Internationalen som var helt nödvändig, nämligen att genom politiska diskussioner och gemensamma aktioner försöka vinna över centristiska strömningar till den Tredje Kommunistiska Internationalen. Efter de revolutionära nederlagen i Tyskland men framför allt i Ungern skärper Komintern kraven för medlemskap och på dess andra kongress antas de 21 teserna. Som vi sett ovan så beslöt en majoritet av Socialistpartiets medlemmar att inte acceptera dessa teser, utan valde att ställa sig utanför Komintern. En del av den minoritet som velat ha en anslutning till Komintern hoppade då av Socialistpartiet och bildade tillsammans med några anarkosyndikalister Spaniens Kommunistparti. Under hela 20-talet var emellertid kommunistpartiets inflytande mycket marginellt och vid republikens utropande 1931 hade det inte mer än ca 1 000 medlemmar.⁶ Vid valet till Cortes samma år fick det endast 60 000 röster och heller ingen ledamot i parlamentet. Under republikens år expanderade kommunistpartiet ganska kraftigt men var 1936 fortfarande – med ca 35 000 medlemmar – i jämförelse med såväl anarkisterna som Socialisterna den mindre organisationen. Under inbördeskriget övertog kommunistpartiet en stor del av framför allt Socialistpartiets men också av anarkisternas kader och växte därmed till det största politiska partiet. Dess kontrarevolutionära teori och praktik – till vilken vi skall återkomma – utgjorde dock det avgörande hindret för den spanska revolutionens och det spanska inbördeskrigets seger.

4. Den spanska Vänsteroppositionen samt POUM

När vänsteroppositionen 1933 konstituerade sig som en självständig organisering utanför Komintern⁷ anslöt sig en rad framstående ledare för den spanska arbetarklassen till den. Hit hörde bl a Andrés Nin som tidigare varit sekreterare för CNT. I den demokratiska öppning som skapades i och med republikens utropande 1931 gjorde Vänsteroppositionen (VO), i likhet med kommunistpartiet, stora framsteg och mot slutet av 1932 hade den ca 1 500 medlemmar och var vid denna tidpunkt alltså inte kvantitativt överspelat av kommunistpartiet. Mellan Trotskij och den spanska Vänsteroppositionen uppstod flera gånger meningsskiljaktigheter över vilken taktik man skulle använda i organisationsuppbygget. I början av 30-talet menade Trotskij att huvuduppgiften för den spanska VO var att via kommunistpartiet finna en väg till arbetarmassorna i CNT. Efter gruvarbetarnas revolutionsförsök i Asturien och den djupgående radikaliserings inom Socialistpartiet och dess ungdomsorganisation, argumenterade Trotskij för den s k ”franska vändningen”⁸ – dvs att Vänsteroppositionen skulle gå in i Socialistpartiet för att vinna över kader därifrån.

Andrés Nin och de övriga ledarna för den spanska VO motsatte sig både arbetet gentemot kommunistpartiet och arbetet inom Socialistpartiet. I stället kom de att orientera sitt arbete gentemot Mauríns grupp i Katalonien - Arbetar- och Bondeblocket. Liksom Maurín hade Nin uteslutits ur kommunistpartiet

för sin opposition gentemot staliniseringen av Komintern. Men medan Nin var orienterad mot VO var Maurín från början sympatiskt inställd till Bucharins falang inom SUKP.

Trots att Trotskij argumenterade däremot inledde Nin ett samarbete med Mauríns grupp. Detta

⁶ Cattel/1955 *Communism and the spanish civil war* s. 20 Det finns också flera uppgifter på att antalet endast var 800 medlemmar.

⁷ Fram till 1934 betraktade sig Vänsteroppositionen som en fraktion inom Komintern och arbetade för att förändra Komintern såväl som dess enskilda sektioner.

⁸ ”Den franska vändningen” innebar att man gick in i en annan organisation och arbetade där - s k entrism. Den tillämpades först av FI:s franska sektion som gick in i Socialistpartiet – SFIO. Därav namnet.

samarbete kulminerade i september 1935 med att deras respektive organisationer gick samman och bildade POUM – Partido Obrero Unificación Marxista. POUM karaktäriserade sig aldrig som ett trotskistiskt parti och gjorde inte anspråk på att få tillhöra Fjärde Internationalen. Trotskij själv tog naturligtvis avstånd från allt sådant prat från stalinisternas sida. Under hela inbördeskriget kritiserade Trotskij oupphörligt POUM:s politik i syfte att påverka dem i revolutionärt marxistisk riktning. De styrkor som efter POUM:s bildande höll fast vid Vänsteroppositionens politik var ytterst minimala. POUM måste betecknas som ett centristiskt parti. Det var den organisation som hade de bästa förutsättningarna för att utvecklas till en ledande, revolutionär kraft. Det besatt när det var som starkast en kader på ca 40 000 medlemmar.

Från den spanska republiken till folkfronten

När de utländska marknaderna vid slutet av första världskriget kollapsade slungades den spanska ekonomin in i en kris. Under de år av industriell expansion som Spanien genomlevt hade arbetarklassen inte bara vuxit snabbt utan också förmått organisera sig och tillkämpa sig löneökningar och en rad sociala förmåner. Den för spansk ekonomi gynnsamma konjunkturen under världskriget gav också kapitalisterna ett utrymme för dessa reformer. När krisen nu kom reagerade borgarklassen på det sätt som den alltid gör: den försökte vältra över kostnaderna på arbetarna. Arbetarklassens svar på den ökade arbetslösheten och försöken till lönedepressningar var en stegring av strejkaktiviteten. Medan antalet strejkande arbetare 1917 var ca 70 000 steg det successivt till 240 000 strejkande 1920.⁹ När de härskande klasserna därför inte med ”normala” metoder kunde upprätthålla en godtagbar nivå på utsugningen tog de sin tillflykt till en beprövad metod: militärstyre. Under ledning av general Primo de Rivera upprättades 1923 en militärdiktatur. Med hjälp av en våldsam repression – där arbetarklassens organisationer illegaliserades – kunde Primo de Rivera under några år stabilisera landets ekonomi. Men snart kom 30-talskrisen som drabbade Spanien starkare än kanske något annat land. Oppositionen mot Rivera ökade och 1930 tvingades han avgå. I april påföljande år utlyste kungen, Alfonso den XIII, kommunalval. Valet blev ett svidande nederlag för monarkisterna och en stor framgång för de republikanska krafterna. Alfonso XIII hade ingen möjlighet att fylla ut det maktvakuum som för en tid uppstod utan såg sig tvingad att abdikera och den spanska republiken utropades. En vag av entusiastisk republikanism svepte över landet och i valen till Cortes (det spanska Parlamentet) i juni fick vänstern och liberalerna tillsammans 301 av 457 platser. Socialistpartiet blev det största partiet med 117 Cortesplatser.¹⁰ Den regering som bildades vilade på ett samarbete mellan de liberala republikanska partierna – bland vilka Azañas Vänsterrepublikaner var det dominerande – och Socialistpartiet. Såväl Prieto som Largo Caballero från Socialistpartiet satt med i regeringen.

På samma sätt som Caetanoregimens fall i Portugal för ett och ett halvt år sedan gav upphov till den masskamp som sedan dess pågått i landet, så närde den spanska republikens uppkomst arbetar- och bondemassornas hopp om ett drägligare liv. Men den spanska borgarklassen visade sig helt oförmögen att infria dessa hopp. Den nya republikens kanske viktigaste uppgift för att slutföra den borgerliga revolutionen var genomförandet av en jordreform. Låt oss se hur Spaniens borgarklass löste denna grundläggande fråga! Efter mycket utredande och diskuterande antog Cortes i september 1932 en lag om jordreform. Men det var en lag som med Caballeros ord verkade som aspirin mot en brusten blindtarm. Genom en mängd förbehåll

⁹ Payne *The Spanish revolution* s. 44

¹⁰ *ibid* s. 89

lämnades stora delar av godsen helt utanför reformen. I de fall där godsen skulle nationaliseras och delas ut till bönderna skulle den f. d. ägaren hållas skadelös. Ett Institut för jordbruksreformen upprättades vars uppgift det var att köpa in jord och skapa nya bondgårdar. Man beräknade att det för varje ny gård skulle behöva köpas in jord för 10 000 pesetas. Institutet fick sig anslaget en budget om 1% – eller 50 miljoner pesetas – av landets totala utgifter. Det betydde att endast 5 000 nya bondgårdar kunde skapas på ett år och att det skulle ta 100 år att ge jord åt en halv miljon familjer.¹¹ Trots att Agrarinstitutet lyckades något bättre – på två år fick 12 000 familjer jord¹² – så var denna reform självfallet av noll och intet värde för Spaniens jordbrukande massor. Men det lät sig inte heller nöjas med de smulor som bjöds från herrarnas bord. Istället skedde en rad jordockupationer under åren 1932-33. Regeringen svarade med militär och skarpladdade vapen. Republiken och regeringskoalitionen mellan socialistpartiet och liberalerna hade förlorat massornas förtroende och i valen 1933 drog de tillbaka de röster de lämnat två år tidigare. Socialistpartiets platser i Cortes halverades t ex.¹³

Det var under denna tid som Kommunistpartiet upplevde sin första egentliga expansionsfas. Men det fyllde inte det tomrum som SPs nedgång lämnade efter sig. Istället lämnades dörren öppen för den yttersta högern som nu kom till makten genom Lerroux och Gil Robles regering. Trots att de reformer som genomförts var ytterst minimala gick de till attack mot dem. Jord lämnades tillbaka och den arbetslagstiftning som skett revs upp. Baskien och Katalonien vägrades självständighet. Den reaktionära offensiven stötte på motstånd från tre håll: i Barcelona utlöste Socialistpartiet en generalstrejk, i Katalonien skedde ett uppror för att få till stånd autonomi och i Asturien grep gruvarbetarna makten. Generalstrejken i Barcelona och upproret i Katalonien slogs ned mycket snabbt. I Asturien behöll arbetarna under en kort tid makten innan de krossades av regeringen med hjälp av trupper från Marocko. Det var tre segrar som stärkte reaktionens tilltro till sina krafter. Men Lerroux-Robles regering förblev trots detta aldrig stabil utan genomgick en rad kriser och regeringsombildningar.

I januari 1936 tvingades den slutligen avgå och nyval utlöstes till Cortes. Inför detta val sammanslöt sig Republikanska Vänstern ledd av Azaña, Republikanska Unionen ledd av Barrio, det Katalanska nationalistpartiet Esquerra samt Socialist- och Kommunistpartiet i en gemensam valfront – den s k folkfronten. Högerpartierna bildade också de en front – Nationalfronten. Anarkisterna – som bojkottat de tidigare valen – övergav i ett slag sin antiparlamentarism och uppmanade sina anhängare att rösta på folkfrontens kandidater. POUM visade upp sig i all sin centristiska pryld genom att ena dagen förkasta folkfronten för att nästa dag skriva under dess upprop och ge den ett kritiskt stöd.

I valet segrade folkfronten stort¹⁴ och Azaña bildade en regering bestående av uteslutande borgerliga ministrar. Folkfrontens program skiljde sig inte från de uppgifter den första republikanska regeringen ställt sig fem år tidigare. Vad det gällde var att genomföra dem. Men denna gång väntade massorna inte en enda minut på att Azaña skulle uppfylla sina löften. Redan när valsegern var klar och innan regeringen var bildad gick de själva till aktion. Arbetarmassorna gav de politiska fångarna fria genom att bryta upp fängelserna, de asturiska arbetarna återanställde sina avskedade kamrater. Med början i en generalstrejk i Madrid

¹¹ Souchy *Anarcho-syndikalisterna över Bürgerkrieg und Revolution in Spanien. Ein Bericht.* s. 58

¹² Payne s. 99

¹³ Cattel/1955 s. 13

¹⁴ Vi har inte hittat två böcker i vilka valresultatet är lika. Orsaken är naturligtvis den bristande kontrollen vid själva valet. Dessutom kan man hålla i minnet att det spanska valsystelet ingalunda var proportionellt utan gynnade ”kartellbildningar” varför folkfrontens stöd var något mindre än vad själva valresultatet anger.

svepte en omfattande strejkvåg över landet med krav på bättre löner och arbetsförhållanden men också politiska krav. De första dagarna i juli strejkade mer än en miljon människor.

Fascisterna går till attack

Redan innan han installerats vid makten hade så Azaña demonstrerat för de härskande klasserna att han var oförmögen att stabilisera landet. Den spanska ekonomin befann sig i en strukturell kris. Det gällde lantbruket såväl som industrin. Kapitalisternas enda lösning var att genom en lönedpressning höja utsagningsgraden och därmed höja de profiler som sedan 1920 bara sjunkit. Trots den höga repressionen hade de hitintills misslyckats. Det återstod bara att försöka tillintetgöra allt vad organisering hette bland arbetarklassen. Storgodsägarna och industrikapitalisterna satsade så sitt sista kort på den bruna hästen.

Den 17 juli 1936 började det fascistiska upproret i Spanska Marocko och mycket snart hade största delen av militärkåren anslutit sig till upproret. Några viktiga undantag var flyget och delar av marinen som förhöll sig lojala till regeringen i Madrid. Detta försvårade general Francos planer då huvudstyrkan i hans rebellarmé utgjordes av morer som måste flygas eller skeppas över Gibraltar sund till Spaniens sydkust. Den republikanska regeringens första svar på upproret var lika typiskt som ödesdigert: den satte sig inte till motvärn utan försökte förhandla med fascisterna. Caballero krävde av regeringen att den skulle dela ut vapen till arbetarna, men när detta röstades ner förhöll sig både Socialistpartiet och Kommunistpartiet lojala till sina koalitionsbröder och uppmanade massorna att lita på regeringen. ”Regeringen bestämmer och folkfronten lyder” hette det i ett gemensamt uttalande från KP och SP den 18 juli.¹⁵ Denna hållning var naturligtvis ödesdiger. Under de två första dagarna gjorde rebellerna snabba framsteg trots de svårigheter med trupptransporter vi nämnt. I söder erövrade Franco större delen av Andalusien och en del av Extremadura. I norr erövrade rebellerna – under ledning av general Mola – Baskien, Asturien, Galicien och delar av Kastilien.

Arbetarnas motoffensiv och den sociala revolutionen

Men arbetarna väntade inte mer än två dagar på order uppifrån. När dessa uteblev tog de saken i egna händer. Den 19 juli stormade arbetarna i Barcelona – nästan obebäpnade – den första militärbaracken, och dagen därpå behärskade de hela Barcelona. Samma sak upprepad nu i stad efter stad; i Madrid, i Valencia, i Malaga...I de flesta fall var det medlemmar ur CNT och POUM som ställde sig i spetsen för denna motoffensiv. Och det var en motattack som visade att det var möjligt att besegra fascisterna. På några dagar hade fascisterna förlorat Baskien och Asturien. Längs hela ostkusten var de slagna. Läget var så kritiskt att general Mola på kvällen den 20:e ansåg hela slaget förlorat och ville ge upp.¹⁶ De massor av arbetare som under dessa dagar beväpnat sig för att slå tillbaka upproret agerade självfallet inte en och en var för sig. De slöt sig samman och bildade miliser och kommittéer. Robert Louzon beskrev i augusti 1936 den bild som mötte de personer som reste över gränsen från Frankrike till Spanien:

”Så snart de kommit över gränsen stoppas de av beväpnade människor. Vad är det egentligen för människor? Det är arbetare. De tillhör milisen, dvs arbetare i vanliga kläder men med vapen i hand – gevär eller revolverar... Det är de som fattar beslut om de ska skickas tillbaka eller om du är ett fall för en 'kommitté'. Kommittén är en grupp människor som residerar däruppe i grannbyn och som där utövar all makt. Kommittén sköter om de vanliga kommunala funktionerna och den har bildat

¹⁵ Citerat i B&T s. 120

¹⁶ ibid s. 208

den lokala milisen”.¹⁷

I samtliga städer och byar där fascisterna besegrats upprättades på liknande sätt kommittéer och miliser. Som regel var de inte valda utan sammansatta av representanter från arbetarklassens alla organisationer. I vissa regioner skedde mycket snabbt en samordning av de olika miliserna och kommittéerna. Redan den 21 juli upprättades den ”Katalanska anti-fascistiska milisens centralkommitté”. Senare skedde samma sak i bl a Aragonien.

I de områden där massorna beväpnat sig, slängt ut fascisterna och själva på detta sätt tagit makten slutade inte kampen med denna militära seger. Nej, den gick omedelbart över i en social revolution som sprang förbi det kapitalistiska samhällets skrankor. George Orwell beskriver i *Hyllning till Katalonien* den syn han mötte när han i december 1936 anlände till Barcelona:

”Det var första gången som jag överhuvudtaget befann mig i en stad där arbetarklassen höll i tömmarna. Arbetarna hade ockuperat så gott som alla byggnader och skrudat dem i röda eller anarkisternas rödsvarta fanor, på varje vägg stod hammaren och skäran och de revolutionära partiernas initialer målade, så gott som alla kyrkor hade plundrats och gudabilderna bränts...

Utanför varje affärs- eller cafélokal fanns en inskription som förkunnade att lokalen hade kollektiviserats t o m skoputsarna hade anslutit sig till kollektiviseringen och deras lådor var målade i rött och svart...

Det fanns inga privata bilar, de användes alla i krigstjänst, och alla spårvagnar, taxibilar och de flesta andra transportmedel hade målats i rött och svart. Längs Ramblas, stadens stora pulsåder, där mängder av människor kom och gick, ljud hela dagarna och långt in på nätterna revolutionära sånger ur speciella högtalare”.¹⁸

Det var inte bara caféer och skoputsare som kollektiviserades i Barcelona. Kollektiviseringen omfattade också de stora industrierna, såsom byggnadsindustrin och metallindustrin. Kommunikationsväsendet och senare även gas-, vatten- och elektricitetsverken kollektiviserades. Borgarklassens lyxvillor konfiskerades och gjordes om till sjukhus eller skolor. På de kollektiviserade företagen övertog arbetarna och deras organisationer ledningen för produktionen. Men de gjorde det på sina egna villkor. På Ford Motor Ibérica i Barcelona – för att ta ett exempel – stod ett utskott om 12 arbetare och 6 tjänstemän i ledningen för produktionen. Dessa utsågs av de båda fackliga organisationerna CNT och UGT med lika representation. Man genomförde en radikal löneutjämning på företaget och förbättrade ex. vis sjukpenningen. Ackorden och andra prestationspremier avskaffades. Det enda tillägg på lönen en arbetare kunde få var familjetillägg om han hade stor familj att försörja. Det löpande bandet behölls men man sänkte arbetstempot.¹⁹

I de fall företagen inte helt övertogs av arbetarna som i Ford-fallet, så upprättades arbetarkontroll vilket betydde att företagsledningen inte fick bestämma något utan att få tillstånd av arbetarna eller deras utskott.

Samma utveckling inom industrin som vi skildrat ovan vad gäller Barcelona ägde rum också i de andra delarna av Spanien där fascisterna slagits tillbaka. I Katalonien kollektiviserades på så sätt 70% av företagen och i samtliga Östprovinser tillsammans ca 50%. I Asturien kollektiviserades så gott som all handel och industri. I Madrid och Centralspanien var arbetar-

¹⁷ Citerat i *ibid* s. 151

¹⁸ Orwell *Hyllning till Katalonien* s. 8

¹⁹ B&T s. 185f

kontrollen mer vanlig.²⁰

På landsbygden ägde en motsvarande utveckling rum. Bönderna och lantarbetarna ockuperade de stora godsen eller slog samman sina små jordlappar till kollektivjordbruk. Denna kollektivisering var inte enstaka företeelser, utan en massrörelse: mer än hälften av jorden i den del av Spanien som behärskades av de republikanska krafterna kollektiviserades. Längst gick kollektiviseringen i Asturien och Katalonien men även i sydöstra Spanien ägde omfattande expropriationer och kollektiviseringar rum. På samma sätt som industriarbetarna lät produktionen ske på sina villkor så organiserade bönderna och lantarbetarna sin besluts- och arbetsprocess på ett sätt som sprängde det gamla samhällssystemet. Franz Borkenau och Augustin Souchy genomkorsade båda det republikanska Spanien månaderna efter de arbetande klassernas revolution. I deras skildringar²¹ finner vi otaliga exempel på hur dessa byar fungerade. I Binefar i Aragonien beslöt man efter en veckas diskussion att all jord skulle kollektiviseras. För att kunna bruka jorden delade man in den i sju parceller som var och en brukades av ett arbetslag. Varje arbetslag valde en representant vars uppgift det var att leda arbetet. De sju representanterna träffades varje kväll i kollektivhuset och diskuterade dagens arbete och planerade det fortsatta arbetet.

Baslivsmedel som mjöl, potatis, fläsk, olivolja och grönsaker var gratis och var och en kunde få vad han/ hon behövde utan inskränkning. Vad man i övrigt behövde fick man köpa i konsumbutiken för den lön man erhöll. Lönen varierade med kön samt om man var barn eller vuxen. En man fick 2.50 per dag, en kvinna 1.50 och varje barn 1 enhet/dag. Pengarna var lokala, alltså inte den vanliga pesetas. Priserna på varorna i butiken beslutade man om på stormöten. Binefar som var en stad med 5 000 invånare blev dessutom centralort för den distriktssammanslutning anslutning av 31 bykollektiv som kom till stand.²²

Att man i många byar tryckte upp egna pengar eller använde arbetskuponger istället hänger delvis samman med det faktum att Spaniens finanscentrum – Baskien – kom i fascisternas händer. Därigenom lamslogs valutasystemet. Flera byar försökte lösa problemet genom att helt avskaffa pengarna:

”Här i Fraga (en liten stad i Aragonien) kan du slänga dina bankböcker på gatan och ingen kommer att bry sig om dem. Om du Rockefeller skulle komma till Fraga med hela din förmögenhet skulle du ändå inte ens kunna köpa en kopp kaffe. Pengar, din Gud och dina tjänare är nämligen avskaffade här, och människorna lyckliga.”²³

Ja, så stod att läsa i en av anarkisternas tidningar i februari 1937. Men även om lösningarna på de konkreta problemen varierade från by till by så hade de det gemensamt att de pekade framåt mot ett samhälle byggt på kollektivt ägande och brukande av jorden.

Som sammanfattning på den sociala revolution vi skildrat ovan kan vi helt skriva under på följande ord:

”Både i städerna och på landsbygden hade alltså arbetarna skapat kollektivkommittéer, fabrikskommittéer, försörjnings- och miliskommittéer och en utveckling i klart socialistisk riktning hade

²⁰ ibid s. 184

²¹ Det är dels Augustin Souchy som själv var anarkosyndikalist samt Borkenau som politiskt vid denna tid får klassificeras som liberal.

²² Souchy s. 149f

²³ *Die Soziale Revolution* - CNTs tyskspråkiga tidning - januari 1937. Citerat i Bolloten s. 61. Om pengars avskaffande se också bl a Borkenau s. 166-167. Si länge det fanns knapphet på varor utgjorde det naturligtvis ingen lösning då utbyte ändå kunde åstadkommas och formellt värderas utan pengar.

påbörjats...Hälften av den republikanska arealen var kollektiviserad, Barcelona – Spaniens viktigaste industristad – var under arbetarnas kontroll, ett av de viktigaste frontavsnitten – det i Aragonien – kontrollerades av den revolutionära milisen och i hela det republikanska Spanien hade revolutionära kommittéer vuxit upp. Det betyder att de revolutionära krafternas inflytande var mycket stort, men det var inte totalt. Den centrala regeringen och administrationen satt kvar och i en del provinser som Baskområdet var kapitalägarnas makt orubbad. Situationen var således den att det vid sidan om den gamla borgerliga makten vuxit upp en ny makt – arbetarmakten. Dessa två var nu tvungna att kämpa om makten; en dubbelmaktssituation hade uppkommit i det republikanska Spanien.”²⁴

Förekomsten av en sådan dubbelmaktssituation är något vi känner från andra revolutioner. Det gäller i viss mån de stora borgerliga revolutionerna som den franska och engelska men framför allt de proletära revolutioner och revolutionsförsök som historien sett.

I den ryska Oktoberrevolutionen stod arbetarmakten i form av sovjeterna mot den borgerliga provisoriska regeringen. I den tyska Novemberrevolutionen stod arbetar- och soldatråden – centraliserade i ”die Vollzugsrat” i motsats till den provisoriska regeringen. I Vietnam stod de av FNL och PRR befriade områdena mot Saigonjuntans område. Under Allendes år i Chile byggde arbetarna och bönderna upp kommittéer och kommissioner (Cordones Industriales, JAP, etc) som utgjorde början till en alternativ maktstruktur. I dagens Portugal finns alla element som pekar fram mot en makt byggd på arbetarnas, böndernas och soldaternas självorganisering. I morgondagens Spanien kommer vi att få se hur de arbetarkommissioner som idag finns mycket snabbt kommer att utvecklas till en koordinerad rådsstruktur. I varje sådan situation ställs de revolutionära partierna inför det avgörande provet. Förmår de ställa sig på rätt sida om barriaderna? Och förmår de att i varje stadium av den revolutionära processen ge massorna de paroller och den vägledning som krävs för att arbetarmakten ska utvidgas och centraliseras till den nivå där den borgerliga statsapparaten kan krossas? Bolsjevikerna bestod provet. Tyvärr gjorde varken det spanska KP, Socialistpartiet, POUM eller CNT/FAI det. Vad sade då dessa organisationer och hur handlade de?

Kommunistpartiet och socialistpartiet

I juli 1935 samlades Komintern för sin sjunde kongress. I Spanien hade republiken funnits i fyra år. Det var fyra år av intensiv klasskamp som 1934 hade lett till en rad nederlag för arbetarklassen och fört högern kring Lerroux och Gil Robles till makten. I sitt stora tal till kongressen gav sig Dimitrov på ett försök till analys av nederlagens orsak:

”Var det oundvikligt att borgarklassen och aristokratin skulle segra i Spanien, ett land där den proletära revolten är så fördelaktigt sammanbunden med ett bondekrig? De spanska socialisterna satt med i regeringen från revolutionens första dag. Upprättade de ett kämpande samarbete mellan arbetarklassens alla organisationer och politiska riktningar inklusive kommunisterna och anarkisterna, svetsade de samman arbetarklassen i en enad fackförening? Krävde de att godsägarnas, kyrkans och klostrens jord skulle konfiskeras till böndernas förmån för att på det sättet vinna över dem på revolutionens sida? Försökte de kämpa för Kataloniens och Baskiens nationella självbestämmanderätt eller för Marockos frigörelse?... Nej, de gjorde inte något av dessa saker.”²⁵

Även om vi kan hålla med om många av de anklagelser som här riktas mot Socialistpartiet²⁶ så är det väl magstarkt och cyniskt när de kommer från en ledande medlem av Komintern. För

²⁴ A-C Johansson, *Kominterns teori och politik* s. 34-39 Uppsats

²⁵ Cit. i Cattel s. 53

²⁶ Vi måste dock påpeka att den allvarligaste anklagelsen vi skulle riktat mot SP symptomatiskt nog inte finns med. Nämligen att de överhuvudtaget satt med i en regering tillsammans med borgerliga partier.

vad gjorde Kominterns partier – inklusive det Spanska Kommunistpartiet – under de år Dimitrov talar om? Arbetade de för ”en kämpande enhet mellan arbetarklassens alla organisationer?” Nej och åter nej. Socialdemokraterna var enligt deras dåtida teori inget annat än ”socialfascister” – kontrarevolutionens värsta bålverk. Så sade KP i Spanien, i Frankrike och i Tyskland. Det var Tyska Kommunistpartiets envisa vägran att ingå ”en kämpande enhet” med de tyska socialdemokraterna som beredde väg för Hitlers maktövertagande. Arbetade Kominterns sektioner för att ”svetsa samman arbetarklassen i en enad fackförening”? Nej och åter nej. I land efter land gick deras medlemmar ur den existerande fackföreningen och bildade röda fackföreningar.

Men nu lät det annorlunda från Kominterns ”teoretiker”. Hitlers seger och hetsiga utrikespolitik hade fått Josef Vissarionovitj att höja sina svartmuskiga ögonbryn. Det verkade vara fara på färde. Kanske inte så mycket för arbetarklassen i väst, men för den socialistiska Sovjetrepubliken. Det gällde att snabbt skaffa sig nya bundsförvanter i världspolitikens äventyrliga svängar. Ett närmande till demokratierna i väst – till Frankrike och England – stod på dagordningen. För att nå målet vore en ny kovändning för Komintern på sin plats. Därför talade Dimitrov nu inte längre om några socialfascister. Nej, istället höll han lovtal över alla demokratiska krafter som visat sin negativa inställning till den verkliga fascismen. Korinterns politik skulle vara att i kampen mot fascismen och den överhängande krigsfaran uppnå ett politiskt samarbete inte bara med andra organisationer ur arbetarklassen utan också med borgerliga organisationer. Det var denna nya politik – folkfrontspolitiken – som kom att tillämpas i Spanien under inbördeskriget. Men det var en politik som fick konsekvenser vilka Dimitrov tydligen inte kunde föreställa sig i sitt inledningstal. För idag säger vi samma sak till Dimitrov och hans politiska fränder som han 1935 sa till Socialistpartiet:

”Det spanska kommunistpartiet satt med i regeringen från revolutionens början. Krävde de att godsägarnas, kyrkans och klostrens jord skulle konfiskeras till böndernas förmån för att på det sättet vinna över dem på revolutionens sida? Försökte de kämpa för Kataloniens och Baskiens nationella självbestämmanderätt eller för Marockos frigörelse? Nej och åter nej, de gjorde inte något av dessa saker. Dimitrovs tal på Kominterns sjunde – och sista – kongress var inte annat än hyckleri från början till slut. Låt oss lämna hyckleriet för den brutala men lärorika verkligheten!”

Kominterns och Spanska Kommunistpartiets analys var att Spanien var ett feodalt land och att det var de feodala krafterna som stod bakom det fascistiska upproret.²⁷ Det gällde nu att sluta en politisk allians med de borgerliga krafter som var beredda att kämpa mot Franco. Denna allians innebar att man begränsade kampens innehåll till ett försvar för den borgerliga demokratin. André Marty – medlem i Kominterns exekutivkommitté – publicerade i franska KPs tidning *L'Humanité* och några dagar senare även i *Inprecor* en artikel där han skrev:

”Arbetarklassens partier i Spanien och speciellt kommunistpartiet har vid upprepade tillfällen klargjort vad de kämpar för. Vårt broderparti har vid flera tillfällen visat att den nuvarande kampen i Spanien inte gäller Socialism eller kapitalism utan står mellan fascism och demokrati. I ett land som Spanien, där feodala institutioner och rötter fortfarande är djupt rotade, har arbetarklassen och hela folket den omedelbara och brådskande uppgiften, den enda möjliga uppgiften, – och det upprepar och bevisar (sic!) också Kommunistpartiets alla appeller – är, inte att åstadkomma den socialistiska revolutionen, men att försvara, konsolidera och utveckla den demokratiska revolutionen.”²⁸

Även om det inte – som Marty fått för sig – bevisar någonting så upprepade Spanska

²⁷ Vi försökte såväl inledningsvis som i beskrivningen av orsakerna till Francos uppror visa att detta är en felaktig tes.

²⁸ *L'Humanité* den 4/8 1936 och *Inprecorr* den 8/8 1936. Cit. i *Bolloten* s. 101.

Kommunistpartiet helt riktigt ständigt att kampen inte alls gällde socialismen. Den 8 augusti skrev man exempelvis i sin tidning *Mundo Obrero*:

”Vi kan idag inte tala om någon proletär revolution, ty det tillåter inte den historiska situationen. Vi vill bara kämpa för en demokratisk republik med ett omfattande socialt innehåll. I det nuvarande läget kan det varken vara tal om proletariatets diktatur eller socialismen, utan endast om kampen för demokratin mot fascismen.”²⁹

Läs citatet en gång till och begrunda: ”Vi kan idag inte tala om någon proletär revolution, ty det tillåter inte den historiska situationen”. Vi har i förra avsnittet beskrivit den historiska situationen. Det var en situation som inte bara tillät tal om en proletär revolution. En proletär revolution ägde rum! Spanska KP stod mitt i den men försökte ändå förneka att den existerade! Vi kan inte avhålla oss från att citera Borkenau när han i sin resedagbok den 17 augusti 1936 skriver:

”Ibland är folk verkligen överraskande. Representativa medlemmar av PSUC (Kommunisternas organisation i Katalonien) uttalar åsikten att det inte äger rum någon revolution alls i Spanien. Och dessa människor (med vilka jag hade en ganska lång diskussion) är inte, som man skulle kunna tro, gamla katalanska socialister utan utländska kommunister. Spanien, förklarar de, befinner sig i en unik situation: regeringen kämpar mot sin egen armé. Och det är allt. Jag påpekade det faktum att arbetarna är beväpnade, att administrationen hade fallit i händerna på de revolutionära kommittéerna, att folk avrättades i tusentals utan rättegång, att både fabriker och jordegendomar exproprierades och sköttes av de forna arbetarna. Vad var en revolution om det inte var detta? Man sade mig att jag misstagit mig; allt det där hade ingen politisk betydelse; det var endast nödtåtgärder utan någon politisk verkan.”³⁰

Vid valen i början av året hade Spanska KP slutit den allians med Socialistpartiet och de borgerliga partier som de enligt Kominterns nya politik borde göra. I den regering som bildades omedelbart efter valsegern hade de däremot inga platser,

det var en rent borgerlig regering. I september skedde så en regeringsombildning och den verkliga folkfrontsregeringen bildades med representanter från borgerliga partier samt Kommunist- och Socialistpartiet. Kort efter sitt regeringsinträde gjorde Kommunistpartiet följande uttalande:

”Frihetlig kommunism, proletär diktatur, statssocialism eller en federal republik? Låt oss tala om allt det senare. För närvarande gäller det bara att vinna kriget.”³¹

Naturligtvis gällde det att vinna kriget mot Franco. Men krig – allra minst inbördeskrig – förs inte i ett socialt vakuum. Vem vill exempelvis påstå att vietnameserna kunde besegra USA-imperialismen på grund av militärteknisk överlägsenhet? Nej, krig och sociala revolutioner är hoptvinnade som trådarna i garnet. De arbetare och bönder som från sina städer och sina byar slängt ut fascisterna kämpade inte för att få tillbaka det gamla Spanien – om än i en något modifierad klädedräkt. De kämpade för framtiden och för socialismen.

De bönder som låtit enrollera sig i Francos armé var desillusionerade över det gamla Spanien och satte tillhopp till Franco. Men vilken effekt på dessa bönder i Francos uniformer hade inte en befäst social revolution i det republikanska Spanien haft? Och vilken effekt på dessa bönder hade inte proklamerandet av en radikal och allmän jordreform haft? Och de morer från spanska Marocko som i årtal kämpat för sin självständighet och nu trodde på Franco, hur

²⁹ *Mundo Obrero* den 8/8 1936

³⁰ Borkenau s. 110

³¹ Cit. i Cattel/1955 s. 58

hade inte de reagerat om centralregeringen i Madrid hade utropat deras självständighet? Ja, som någon sagt, dessa två reformer – en jordreform och Marockos självständighet – skulle haft större betydelse i kampen mot Franco än hundratusentals välutrustade republikanska soldater.

Av detta förstod Kommunistpartiet inte, eller ville inte förstå, någonting. För dem fanns bara den demokratiska republiken och kriget mot Franco. Socialistpartiet såg i det avseendet faktiskt klarare vad som skedde i Spanien och vilken relation det hade till inbördeskriget.

”De som uttalar sig på detta sätt, skrev Largo Caballero syftande på KPs uttalande ovan, ”har uppenbarligen inte gjort ett moget övervägande över den väldiga dialektiska process som för oss framåt. Kriget och revolutionen är en och samma sak. Det förhåller sig inte bara så att de inte utesluter eller hindrar varandra utan de kompletterar och förstärker varandra. Kriget behöver revolutionen för att kunna segra på samma sätt som revolutionen behöver kriget för att komma igång.”³²

Men tyvärr var det bara i ett kort ögonblick av klarsynthet som Caballero skrev denna ledare i *Claridad*. När det gällde den praktiska politiken visade han sig snart vara densamme som när han tog säte i Azañas första regering 1931. Vid regeringsombildningen i september 1936 blev han premiärminister i den första folkfrontsregeringen. Därmed hade han också i praktiken kapitulerat och skrivit under på KPs politik. När Stalin i ett brev till Caballero påpekade att folkfronten måste skydda den lägre bourgeoisin mot expropriationer samt respektera den privata egendomen och ”legitima” utländska intressen, svarade han snabbt att han var helt överens med Stalin på den punkten.³³ Sovjetunionens, Spanska Kommunistpartiets och Socialistpartiets tankar var att stärka regeringen och lägga krigets öde inte i arbetarnas och böndernas händer genom en social revolution utan i händerna på de ”demokratiska” västmakterna – England och Frankrike.

”Den nuvarande parollen måste vara, att vinna allting genom regeringen och allting för regeringen, för att stärka dess auktoritet och makt”,³⁴ hette det i KPs programförklaring när man tog säte i regeringen.

I en situation där en dubbelmakt existerade kunde den politiska utvecklingen bara få en konsekvens: kommunistpartiet och socialistpartiet hamnade omedelbart på fel sida om barrikaderna. Det förstår vi – om inte förr – så när vi granskar folkfrontsregeringens praktiska politik, en politik för vilken KP och SP bär det fulla ansvaret.

Folkfrontens praktik

När vi beskrev den sociala revolutionen som tog sig början den 19 juli så pekade vi på fyra viktiga omvälvningar: Istället för regeringsadministrationen upprättades revolutionära kommittéer, istället för polisstyrkan och den reguljära armén upprättades arbetarmiliser, inom industrin skedde kollektiviseringar liksom ute på landsbygden. På alla dessa punkter agerade folkfrontsregeringen emot den spontana mobiliseringen.

Den första månaden gjorde arbetarmiliserna enorma framsteg när de slog tillbaka kuppmaakarna. Ganska snart visade det sig – helt naturligt – att den fortsatta kampen behövde

³² Det förstod också Caballero när han i ett ögonblick av klarsyn i sin tidning *Claridad* den 22/8 skrev: ”Kriget och revolutionen är en och samma sak...Revolutionen är det första steget mot dess (fascismens) bortsopande.” Cit. Bolloten s. 108f

³³ Se inledningen till Trotskij/1973 s. 41

³⁴ Cit. i Cattel/1955 s. 57

en bättre samordning. På grund av regeringens passivitet hade ju motoffensiven skett spontant och därmed av sig själv heller inte nått den samordning och centralisering som nu var nödvändig. CNT och POUM förespråkade att detta skulle ske med arbetarmiliserna som grund. (Kommunisterna och regeringen däremot reste parollen om att bygga upp en ny reguljär arme.) Arbetarmiliserna kontrollerades av de olika fackliga och politiska organisationerna. Som ett led i byggandet av en reguljär arme upplöste KP sin milis den 20 augusti.³⁵ I oktober utfärdades sedan det första regeringsdekretet att alla milisstyrkor skulle lämna in sina vapen till regeringens arme. Tidigt på våren 1937 kom ett nytt liknande dekret och kort därefter började nationalgardet avvärpa de arbetare som inte åtföljde det.³⁶ I den regeringsarmé som på detta sätt byggdes upp försvann de demokratiska element som var en självklarhet i arbetarmiliserna. På två månader skapades en ny officerskår som ledde armén med hjälp av den gamla arméns regel- och straffbok.³⁷

samband med upproret och revolutionen upplöstes i ett enda slag den gamla polisapparaten bestående av civilgardet, säkerhetspolisen och stormtrupperna. För att återupprätta statens auktoritet var det nödvändigt att reorganisera polisväsendet.³⁸ Det kunde givetvis bara ske genom att även på detta område avvärpa arbetarmilisen. Det första steget togs redan den 31 augusti under Girals regering då man beslöt att återupprätta civilgardet – nu under det nya namnet Nationalgardet. Snart byggde man också upp stormtrupperna till en styrka av 28 000 man. För det tredje upprättades en ny enhet – karabinjäreerna som i april 1937 uppgavs ha 40 000 man. Att dessa styrkor hade som sin uppgift att slå till vänster råder det ingen tvekan om. I ett tal till karabinjäreerna den 27 december 1936 yttrade regeringens talesman följande:

”Ni är vakterna av den stat som Spanien själv vill skapa, och de visionärer som tror att en kaotisk situation av social odisciplin och självsvåldighet är tillåten misstar sig grymt. Därför att folkets armé liksom ni karabinjäreer, som är en ärofull del av den armén vet hur det ska förhindras.”³⁹

För att kunna utföra sådana uppgifter krävs det att kontakten med arbetarna minimeras. Den 28 februari 1937 förbjöds karabinjäreerna att organisera sig fackligt eller politiskt. Samma dekret utsträcktes senare till att gälla även stormtrupperna och Nationalgardet. Den 1 mars slutligen beslöts att alla polisstyrkor skulle samlas under ett enda tak – en statskontrollerad styrka. Dess medlemmar fick inte tillhöra något politiskt parti eller vara fackligt organiserade. Samtidigt illegaliserades alla arbetarpatruller och avvärpnades.⁴⁰

I sin bok ”Frihetskampen” karaktäriserade folkfrontens utrikesminister Álvarez del Vayo den situation som uppstått i juli 1936 med följande ord:

”Statsapparaten kollapsade och republiken lämnades utan en armé, utan en polisstyrka och med sin administrativa apparat decimerad genom deserteringar och sabotage.”⁴¹

Armén och polisstyrkan var nu återuppbyggd. Det gällde att ta itu med de revolutionära kommittéerna och bygga upp statsapparatus administration. Som i de andra åtgärderna vi beskrivit gick kommunistpartiet även här i bräschen. Den 9 september skrev man i *Mundo Obrero*:

³⁵ ibid s. 86

³⁶ Morrow s. 72f

³⁷ B&T s. 272

³⁸ De följande uppgifterna är hämtade från Bolloten s. 169ff

³⁹ Juan Negríns undersekreterare Jeronimo Bugada. Publicerat i *Verdad* den 27/12 1936 Citerat i Bolloten s. 171

⁴⁰ Morrow s. 68f

⁴¹ Cit. i Bolloten s. 32

”En epidemi av separata kommittéer av de mest varierande formerna och som utför de mest oväntade uppgifterna har brutit ut.... Vi deklarerar att var och en av oss måste vara intresserade av den demokratiska republikens försvar, och av det skälet bör alla institutioner omsorgsfullt återspegla regeringens sammansättning såväl som de uppgifter som genomsyrar den, uppgifter som) vi alla måste genomföra, stödja och försvara..”⁴²

Det var klarspråk. De kommittéer som bildats under julirevolutionen och som var sammansatta av representanter för arbetarorganisationerna borde upplösas och ersättas med organ där folkfrontens alla partier var representerade. Dvs arbetarnas organisering skulle upplösas och ge plats för en ordinär borgerlig församling på lokal och regional nivå. I oktober upplöstes sedan den antifascistiska milisens centralkommitté i Katalonien och makten överfördes till en folkfrontsregering på provinsnivå.⁴³ Vid årsskiftet 1936-37 utfärdade regeringen ett dekret som förklarade att detsamma skulle ske på alla nivåer i samhället.⁴⁴ Detta återställande av statsapparatusens auktoritet sågs av folkfrontsregeringen som ett led i strävandet att vinna erkännande och stöd från västmakterna.⁴⁵ Folkfrontspolitiken vilade dessutom på ett samarbete mellan arbetarorganisationerna och en rad borgerliga partier. Om den alliansen skulle hållas måste nödvändigtvis massrörelsen hållas inom det borgerliga samhällets ramar. Den våg av kollektiviseringar som svept över Spanien passade inte in i den bilden. Jordbruksministern Uribe – medlem i kommunistpartiet – tog tjuren vid hornen och förklarade på ett offentligt möte:

”Vi vet att några kommittéer har satt upp en speciell typ av regim (sic!), en regim i vilken alla är underkastade kommittéernas vilja till barmhärtighet. Vi vet att de konfiskerar skördar och begår andra oegentligheter såsom expropriering av småbönders gårdar, utdömer böter, betalar för varor med kuponger; med andra ord en hel serie av oegentligheter. Ni vet mycket väl att dessa handlingar – och lyssna noga på detta – kan aldrig, aldrig godkännas av regeringen, ej heller få dess tysta medgivande...

Vi säger att småböndernas egendom är helig och de som attackerar eller försöker attackera denna egendom måste betecknas som fiender till regimen.”⁴⁶

Att gå ut med ett dekret som krävde att alla kollektivjordbruk skulle upplösas – på samma sätt som man krävt att milisen och kommittéerna skulle upplösas – var emellertid omöjligt och heller inte önskvärt från regeringens sida. Dess uppgift var att gå en balansgång mellan de grupper i samhället som önskade en långtgående kollektivisering och de grupper som var emot den.

Den 7 oktober 1936 utfärdade jordbruksministeriet ett dekret vari det stadgades att all jord som tillhörde personer som direkt eller indirekt stött det fascistiska upproret skulle konfiskeras. Bönderna fick själva bestämma huruvida jorden skulle brukas kollektivt eller enskilt. ”Tack vare detta dekret”, skrev KPs tidning, ”har bönderna idag fått sin jord”.⁴⁷ Det var naturligtvis ett helt igenom lögnaktigt påstående. Bönderna hade fått sin jord 2 månader innan dekretet skrevs och då genom sin egen kamp – genom jordockupationerna. Nej, långtifrån att ge bönderna någon jord blev dekretet en förevändning för att jord måste lämnas tillbaka till de förra ägarna. Dekretet godkände ju bara jordkonfiskationer från sådana ägare som varit

⁴² Cit i *ibid* s. 165

⁴³ B&T s. 262 ”Den legitima auktoriteten måste ju besitta möjligheten att sätta sig över Kommitténs oansvariga diktatur” förklarade PSUCs ordförande Comorera.

⁴⁴ Se *Bolloten* s. 166

⁴⁵ Se *Bolloten* s. 166

⁴⁶ Ur *Verdad* 1/12 1936 Cit. i *Bolloten* s. 85

⁴⁷ Cit. i *ibid* s. 189

inblandade i upproret. En av ledarna för Frihetlig Ungdom förklarade i ett tal vad som skedde i Kastilien:

”Jag kan berätta för er om den kastiljanska landsbygden därför att jag är i daglig kontakt med alla jordbruksdistrikten i Kastilien, distrikt till vilka representanter från jordbruksministeriet går... för att till borgarna, fascisterna och jordägarna överlämna den jord den en gång ägt. Jordbruksministern påstår att det är frågan om småegendomar. Småegendomar på många ha! Är de som har tjugo eller tjugofem arbetare och tre eller fyra par oxar småbrukare?”⁴⁸

Efter en kort tid under skörden 1937 då regeringen var tvungen att stödja kollektiven för att klara försörjningen gick man till förnyad attack mot kollektivjordbruken under hösten. Längst gick regeringen i Aragonien dit den skickade den 11:e divisionen under ledning av Lister. Där den drog fram återlämnades jorden till de ursprungliga ägarna och nya byggnader som uppförts av kollektiven brändes i flera fall ned.⁴⁹

Även inom industrisektorn förde folkfronten en politik som inte skulle stöta bort delar av borgarklassen. Under julidagarna hade som vi sett en stor del av industrin tagits över av arbetarna eller ställts under arbetarkontroll. Den antifascistiska milisens centralkommitté i Katalonien beslöt att alla företag med mer än 100 anställda skulle kollektiviseras. Kommunistpartiet och regeringen opponerade sig bestämt mot detta och lade istället fram en plan som innebar att endast företag ägda av fascister skulle nationaliseras.⁵⁰

Successivt bröt man dessutom ned arbetarkontrollen över företagen genom att reducera den till småfrågor eller genom att sätta in statliga administratörer i företagen. Det senare var vanligt i de fabriker man var tvungen att av krigsskäl nationalisera. I ett tal inför Kommunistpartiets centralkommitté förklarade partisekreteraren José Díaz att om sådana ”experiment” som kollektiviseringar varit förståeliga och nödvändiga den första tiden när industriägarna lämnade sina företag så var det helt otillåtligt nu när det fanns en folkfrontsregering i vilken alla antifascistiska krafter var representerade.⁵¹

Sammanfattningsvis kan vi alltså säga att folkfrontspartiernas utgångspunkter -- att kampen endast gällde demokratin och republikens försvar med logisk nödvändighet ledde till en konfrontation med den arbetarmakt som skapats under julirevolutionen.

När kommunistpartiet och regeringen på det sätt vi beskrivit ovan demoraliserats och krossat den revolutionära massrörelsen vände den sig mot all organiserad opposition. Det betydde att de organisationer inom arbetarrörelsen som stod längst till vänster skulle tillintetgöras – CNT och POUM. Men innan vi går över till att granska den häxjakt på anarkister och POUM-anhängare som regeringen nu satte igång så ska vi ställa frågan vad dessa två organisationer gjorde den tid vi nu gått igenom. Dvs från juni 1936 till en bit in på år 1937.

CNT:s och POUM:s politik

I början av den sociala revolutionen spelade både CNT och POUM en positiv roll. Som påpekats tidigare gick de i spetsen för arbetarnas beväpning och för en kollektivisering av jorden och företagen. Men båda organisationerna visade sig oförmögna att utveckla och samordna massrörelsen till det stadium där den helt kunde ta makten. Istället svek de rörelsen för några ministerposter. Den anarkistiska teorin har alltid av marxisterna kritiserats för dess

⁴⁸ Cit. i *ibid* s. 191

⁴⁹ Se Payne s. 302, *Bolloten* s. 198f, *B&T* s. 377

⁵⁰ Se *Cattel/1955* s. 52

⁵¹ *Bolloten* s. 178f

oförståelse av statsapparaternas roll. För anarkisterna är i teorin alla statsapparater alltid av ondo. Den borgerliga och proletära staten är båda förtryckarapparater gentemot massorna.

När den spanska revolutionen i augusti 1936 nådde det stadium där det gällde att till varje pris samordna arbetarnas och böndernas maktorgan till en centraliserad, gentemot den borgerliga staten stående alternativ statsmakt, var CNT – fastbunden vid sina anarkistiska traditioner – oförmöget att leda en sådan samordning.

Å andra sidan försatte anarkisternas dominerande inflytande i massrörelsen dem i ett praktiskt dilemma. De hade kontrollen av industrierna och jorden i Katalonien och ett stort inflytande i andra delar av landet. Skötseln av dessa industrier och jordbruk – inte minst deras behov av kapital – måste på något sätt samordnas. Regionalt var det inga större problem att gå vidare för anarkisterna. Som vi såg i exemplet med staden Binefar i avsnittet om jordens kollektivisering så skedde en sådan samordning. Men det var inte nog. Situationen krävde en nationell samordning ekonomiskt och politiskt. I avsaknad av en förståelse för nödvändigheten att ställa politiska krav på en nationell nivå, tillgrip anarkisterna, när de upptäckte den svåra praktiska situationen, den lösning som låg närmast till hands, och som erbjöds dem av folkfronten: de gick med i regeringen. I september 1936 tog de säte i dess Katalanska provinsregering och två månader senare i centralregeringen i Madrid. De fick 4 ministerposter. Däribland, ironiskt nog, justitieministerposten.

POUM gjorde samma vändning som CNT och samtidigt som dem gick de med i den katalanska provinsregeringen. Däremot gick de aldrig in i centralregeringen. När POUM och CNT på detta sätt svek massrörelsen nådde den spanska revolutionen en vändpunkt. Centralregeringens attack mot arbetarnas och böndernas självorganisering, mot arbetarmiliserna, mot kollektiviseringarna underlättades. Redan en månad efter CNTs och POUMs inträde i provinsregeringen avvecklades Kataloniens anti-fascistiska milisers centralkommitté. Men varken POUM eller CNT var ”fullfjädrade” folkfrontspartier. De hade fortfarande kvar kritik mot folkfrontens politik och det var otänkbart att de skulle löpa kommunistpartiets och de borgerliga partiernas reaktionära lina ut. Men under några betydelsefulla månader – då den spanska revolutionen stod och vägde – kom deras inträde i regeringen att bereda väg för folkfrontens nedslående av massornas kamp.⁵² När CNT och POUM märkte vad som höll på att ske började de opponera sig, men då var det redan för sent. Den massorganisering och masskamp som de kunde byggt sin kamp på var nu bortsopad och de själva blev ett lätt byte för stalinisternas hetsjakt.

Stalinisterna krossar POUM och FAI/CNT

Det var en jakt på ”obekväma” och oppositionella element som tog sin början redan i december 1936. Då tvingade kommunisterna Andreas Nin – ledare i POUM och justitieminister – att avgå ur den katalanska regeringen. Med denna aktion inleddes utrensningen av alla oppositionella element ur folkfronten och deras krossande.

”Utrensningsprocessen mot trotskisterna och anarkosyndikalisterna i Spanien har börjat. Den kommer att genomföras med samma energi som i Sovjetunionen.”⁵³

Så skrev Pravda dagen efter Nins fall. Och det var inte bara energin som var densamma: till

⁵² Den slutsatsen drog också Federica Monseny - medlem i CNT och hälsominister i regeringen - i ett brev till Bolloten: ”Som en konsekvens återvann staten de positioner den förlorat, medan vi revolutionärer, som utgjorde en del av staten, hjälpte den med detta.” Bolloten s. 166

⁵³ Pravda den 17/12 1936 cit. i Souchy s. 192

Spanien skickade Stalin sina agenter och GPU-män. Med kända metoder gick de i spetsen för krossandet av POUM och FAI/CNT.

I maj 1937 hade folkfrontsregeringens kontrarevolutionära politik skördat flera segrar. POUMs och anarkisternas bas, den revolutionära mobiliseringen, var till stora delar sönderslagen och kommunisterna kände sig starka nog att inleda ett generalangrepp. De beslöt att inta POUMs och CNT/FAIs sista starka fäste – Barcelona. Den 3 maj iscensatte de en provokation mot en telegrafstation i Barcelona som behärskades av CNT, och krävde att kontrollen skulle övertas av centralregeringen. Arbetarna på telegrafan vägrade att överlämna stationen och snabbt spred sig ryktet över hela Barcelona om vad som höll på att ske. Likt den 19 juli året innan gick arbetarna ut på gatorna och byggde barrikader för att försvara sina organisationer och sina landvinningar. För en sista gång under den spanska revolutionen ställdes så frågan om makten. Men återigen svek CNT och POUM. De ingick en kompromiss med centralregeringen i Madrid och vädjade till arbetarna att lämna gatorna och återgå till sina jobb. Centralregeringen som lovat att inte utöva några repressalier svek naturligtvis sitt löfte. Efter att arbetarna lämnat barrikaderna ockuperade regeringen med hjälp av trupper från Valencia staden.

Under anklagelsen att trotskisterna hade iscensatt ett uppror i Barcelona inleddes därefter en hård och öppen repression mot POUM. Det var en repression som var så hård och skedde på så falska grunder att Largo Caballero och Socialistpartiet offentligt tog avstånd ifrån den. Caballeros opposition ledde till en regeringskris där han tvingades avgå. Han efterträddes som premiärminister av Juan Negrín. Kommunisterna döpte omedelbart den nya regeringen till ”el Gobierno de la victoria” – segerregeringen. Men den enda seger Negríns regering vann var kampen mot böndernas och arbetarnas sociala revolution. Under hans regering slutfördes den ovan skildrade kontrarevolutionen såväl som krossandet av POUM och FAI/CNT. I slutet av maj förbjöds POUMs tidning *La Batalla* och deras radiostation beslagtogs. Samtidigt sattes hela den anarkistiska pressen under en skärpt censur. Den 16 juni arresterades Andres Nin av GPU-agenter och skickades iväg till Sovjet där han avrättades. I mitten av juli var POUMs hela CK och en stor del av dess aktiva kader fängslad. POUM och FAI förklarades för illegala organisationer.

I kampen mot Franco var Negríns regering däremot allt annat än segerrik. Folkfrontsregeringens politik kunde inte ha annat än en förödande verkan på motståndsviljan och motståndskampen mot fascisterna. När den sociala revolutionen var besegrad och POUM och anarkosyndikalisterna krossade då var också den militära kampen mot Franco förlorad.

Krigets utveckling

De två första dagarna av kriget hade fascisterna stora framgångar. Då mötte de inget motstånd alls och i snabb takt besattes delar av södra Spanien av Francos trupper och delar av norra Spanien av general Molas trupper. Men arbetarnas motoffensiv den 19 juli fick en förödande effekt. Fascisterna slängdes ut i område efter område och Mola var beredd att totalt ge upp kampen. En fortsatt offensiv mot fascisterna i det läget hade lett till en säker seger. Men likasom Francos trupper led arbetarna och den republikanska sidan brist på vapen. Vad som i det läget fick pendeln att åter svänga över till Francos och Molas fördel var – förutom folkfrontsregeringens politik – det uteblivna vapenstödet från utlandet till den republikanska regeringen. Franco däremot fick snabbt hjälp från Tyskland, Italien och Portugal. Genom denna hjälp kunde Francos trupper utvidga sitt område i Andalusien och gå norrut för att i mitten av augusti förena sig med Molas trupper. Den 27 september 1936 föll Toledo sydväst om Madrid

och den republikanska huvudstaden var på väg att inringas av Francos och Molas trupper. I en stor offensiv mot Madrid försökte därför fascisterna att få ett snabbt slut på kriget. Endast tack vare ett heroiskt revolutionärt försvar -- till vilket vi skall återkomma -- kunde Madrid räddas.

Franco beslöt att istället erövra norra Spanien. Det lyckades han också med. Från mars till september föll Viscaya, Baskien och Asturien i fascisternas händer. Genom den s k Teruel-offensiven i januari 1938 försökte den republikanska regeringen att vända kriget. Men förgäves, Francos trupper gick segrande ur striden och några månader senare inleddes offensiven mot Aragonfronten som Franco bröt igenom. Den 15 april 1938 hade så Francos trupper nått ända ut till Spaniens ostkust. Inbördeskrigets sista akt tog sin början. Men innan vi går över till den ska vi peka på det samband som finns mellan folkfrontens politik och nederlagen på krigsfältet. Det viktigaste sambandet har vi redan nämnt: genom att inte appellera till de massor som marscherade i Francos armé och genom att krossa det sociala motiv som låg bakom den första segerrika motattacken, bäddade folkfronten för det kommande nederlaget. Men det finns än mer påtagliga samband. Låt oss peka på två. Ett av de viktigaste frontavsnitten var länge Aragonfronten i norra Spanien. Det var ett frontavsnitt som från början behärskades av POUM och CNT. I sin strävan att återupprätta en regeringstrogen armé använde sig folkfrontsregeringen av vapendistributionen som ett utpressningsmedel:

”När Madridfronten hade säkrats mot den första attacken genom sovjetisk hjälp, gjordes inget för att hjälpa den viktiga Aragonfronten vilken bemannades av POUM:s och CNT:s miliser.... Detta visar tydligt på det politiska motivet bakom fördelningen av tillgångarna.”⁵⁴

konstaterar Cattel i sin avhandling om kommunisterna och spanska inbördeskriget. George Orwell – som slogs just vid Aragonfronten – framhäver samma sak. Utslitna mausergevär vilka pajade ihop efter några skott, ett maskingevär på 50 man och en pistol på 30 var den vapenutrustning CNT och POUM fick hålla till godo med. Sändningarna från regeringen fördröjdes tills dess att de uteblev. När sabotaget mot Aragonfronten blev alltmer uppenbart försökte kommunistpartiet som vanligt skylla på trotskisterna. Regeringen hade sänt vapen, sade man, men trotskisterna hade lagt beslag på dem och burit över dem till fascisterna.

Det andra exemplet är Baskiens kapitulation. Kommunistpartiets politik var att ena alla anti-fascister – borgare och arbetare – på en gemensam politisk grund i kampen mot Franco. Det var en politik som bland mycket annat ägde det felet att den inte insåg att borgare aldrig är konsekventa anti-fascister. Stora delar av den baskiska borgarklassen anslöt sig inte till Francos uppror utan förhöll sig lojala gentemot den republikanska regeringen. Folkfrontsregeringen hade fullt förtroende för denna lojalitet och för att tillmötesgå den baskiska borgarklassens förväntningar fängslades CNTs kommitté och dess press konfiskerades. Men därmed krossade den också den enda kraft som var villig att bjuda Francos anstormande trupper ett motstånd värt namnet. När fascisterna närmade sig Bilbao kapitulerade staden utan någon strid.⁵⁵ Istället slängde borgarna först ut de milissoldater från Asturien och Santander som ville kämpa från staden och hissade därefter den vita flaggan på telefonstationen. Som en god gest till fascisterna släppte man dessutom nästan alla politiska fångar fria innan fascisterna intagit staden. Borgarna i Bilbao var rädda att förlora sina egendomar, och hellre än att riskera dem i en oviss strid, behöll de dem under Francos styre.

Ett tredje exempel – fast denna gång positivt – på det nära sambandet mellan social revolution och krigslycka erbjuder Madrids försvar. Madrid försvarades inte bara med den reguljära

⁵⁴ Cattel/1955 s. 110

⁵⁵ Morrow s. 185ff, B&T s. 516ff

armén, utan med revolutionära metoder.⁵⁶ Folket beväpnades och organiserades i lokala kommittéer med stora maktbefogenheter. Dessa hus- och gatukommittéer genomförde en utrensning av alla profascistiska element. De organiserade förnödenheterna och deltog i stadens försvar. Allt detta var metoder som CNT och POUM föreslagit i många andra städer men som de inte tillåts att genomföra av KP och folkfronten eftersom det skulle kunna äventyra samarbetet med den liberala delen av borgarklassen. Madrid var alltså ett undantag som bekräftade regeln. Och det var ett undantag som bara existerade de dagar det var nödvändigt för Madrids försvar. När fascisterna drivits tillbaka såg KP till att allting återgick till den ”normala ordningen”. Kommittéerna upplöstes och befolkningen avväpnades. Francos trupper vände sig istället mot norr där de gick segrande fram mot den sista tragiska akten.

Slutet

I april 1938 hade Francos trupper nått ut till havet. Fascisterna behärskade ett stort sammanhängande område från Valencia i öster till Galicien i väster och från Viscaya i norr till Spanska Marocko i söder. Det republikanska Spanien hade däremot genom Francos framkomst till havet skurits av i två delar: Ett område runt Barcelona samt ett landområde från Madrid och öster ut. Den republikanska armén försökte i juli 1938 förena sina landområden genom att gå till offensiv längs ett avsnitt av floden Ebro. I augusti var det slaget förlorat och fascisterna ryckte istället obevekligt fram mot Barcelona. Över 300 000 människor tog den sista chansen och flydde till Frankrike – däribland regeringen – och den 26 januari 1939 gav sig Barcelona utan strid.

För Franco återstod bara att kommendera helt om och starta marschen mot Madrid och det republikanska Spaniens sista fästet. Återigen – för en sista gång – visade KPs klassamarbetspolitik sitt tragiska värde. Den 5 mars gjorde en del av folkfrontsarmén i Madrid – under ledning av överste Casado och den tidigare kommunistympatisören general Miaja – uppror mot kommunisterna.⁵⁷ Deras mål var att förhandla med Franco om sitt eget skinn. Så stupade de sista veckorna av inbördeskriget över 1 000 kommunister av kulor från sina forna allierade, och när Francos trupp den 28 mars tågade in i Madrid satt ytterligare ett tusental kommunister inspärrade i fängelserna. Francos blodiga slakt tog sin början...

Den sovjetiska utrikespolitiken – en kvarnsten om den spanska arbetarklassens hals

Vi har sett hur det spanska kommunistpartiet förde en politik som var direkt katastrofal för revolutionens och inbördeskrigets utveckling. Spanska KPs politik var emellertid Kominterns politik och den utgick sedan länge från den sovjetiska utrikespolitikens behov. Redan i december 1924 hade Stalin för första gången proklamerat tesen om det möjliga i att fullborda socialismens seger i ett land. 1928 – när vänsteroppositionen var besegrad – var man mogen att också skriva in den tesen i Kominterns program.⁵⁸ För att socialismens seger skulle kunna

⁵⁶ Morrow s. 178ff, B&T s. 305.

⁵⁷ Se Cattel/1955 s. 207 och B&T s. 669ff

⁵⁸ I Kominterns program konstaterades att det i Sovjetunionen fanns alla materiella förutsättningar för ”upprättandet av den fullständiga socialismen”. Ironiskt nog framhöll programmet att detsamma gällde inte bara för alla utvecklade kapitalistiska länder utan också de länder som befann sig ”på en mellannivå av kapitalistisk utveckling” (Citaten från Degras, J. *The Communist International 1919-43* vol. 2 s. 505 resp. 512 - en dokumentsamling) Hit räknades bl a Spanien! !! Det var alltså 1928. Åtta år senare var Spanien enligt samma Gudabenådade (eller mera korrekt Stalinbenådade) teoretiker feodalt! !! När det kvalitativa språnget bakåt i utvecklingen enligt KI:s teoretiker ägde rum har vi inte kunnat fastställa. Månnro om det var under den - enligt Komintern -

genomföras i Sovjetunionen krävdes, enligt programmet – att Sovjet upprätthöll så vida kontakter som möjligt med utländska länder och att det lyckades klara sig från en utländsk intervention. Att säkra Sovjetunionens vänskapliga relationer med omvärlden blev därför en av Kominterns huvuduppgifter. I sin kritik av programmet klargjorde Trotskij vilken effekt detta skulle få för såväl Sovjets utrikespolitik som Kominterns uppgifter:

”Den nya doktrinen säger att socialismen kan byggas inom ramen av en nationalstat om det bara inte äger rum någon intervention. Från detta kan och måste det följa en samarbetspolitik gentemot den utländska bourgeoisin i syfte att avvärja en intervention, eftersom detta kommer att garantera socialismens byggande dvs, lösa den viktigaste historiska frågan. Kominterns partier kommer därvid att spela rollen av hjälppatruller, deras uppgift blir att skydda USSR från intervention och inte att kämpa för att erövra makten.”⁵⁹

Till vilken grad och med vilka tragiska konsekvenser skulle inte påståendet komma att besannas!

Mellan 1929 och 1933 var den sovjetiska utrikespolitiken en bidragande orsak till framväxten av teorin om socialdemokratins socialfascistiska.⁶⁰ En teori vars praktiska konsekvenser i allra högsta grad underlättade Hitlers väg till makten. Sovjetunionens första reaktion på Hitlers seger låg också helt i linje med denna politik. Stalin försökte nå en överenskommelse med Tyskland, men misslyckades.⁶¹ Hitler närmade sig istället Japan och det blev uppenbart även för Josef Vissarionovitj varifrån hotet kom. I det läget räckte han ut handen till de länder som tidigare betecknats som antisovjetiska krigshetsare av första rangen. Tillsammans med de ”västeuropeiska demokratierna” gällde det nu att bygga ett system för kollektiv säkerhet mot freden. I september 1934 gick Sovjetunionen in i NF där det blev en av de främsta förspråken för ett starkt NF i fredens tjänst. Under de första månaderna 1935 inviterades i rask rad Anthony Eden från England, Pierre Laval från Frankrike och Benes från Tjeckoslovakien till Moskva. För första gången sedan revolutionen ljöd tonerna till God save the Queen ut över Moskvaskator. England lät sig dock inte övertalas och Stalin fick nöja sig med två säkerhetspakter: en med Frankrike och en med Tjeckoslovakien.

Det var i denna situationen Komintern beslöt om folkfrontspolitiken på sin sjunde kongress. Det gällde nu för de enskilda kommunistpartierna att stå på vänskaplig fot med sitt lands borgarklass. I Frankrike där den nya politiska kursen först sattes i verket ingick KP en överenskommelse först med socialistpartiet och senare med det borgerliga Radikalpartiet. Den första folkfronten var skapad. Den tidigare ”fascistiska” Daladier och den tidigare som ”socialfascist” stämplade Leon Blum var nu det franska KPs allierade i försvaret av demokratin. I maj 1936 vann de valen och Leon Blum bildade regering. En månad senare skedde samma sak i Spanien.

Så var alltså läget den 19 juli när Franco iscensatte sitt uppror. Sovjetunionens utrikespolitiska kurs och Kominterns politik kastades snabbt in i sitt mandatsprov. Inom loppet av en månad hade den spanska och franska folkfrontsregeringen samt Sovjetunionens västallians satt tre långa spikar i den spanska revolutionens kista.

Natten mellan den 20 och 21 juli vände sig den spanske premiärministern Giral till sin kollega

fascistiska diktaturen i början på 30-talet????

⁵⁹ Trotsky/1970 *The third International after Lenin* s. 61

⁶⁰ Se bl a Weingartners avhandling: *Stalin und der Aufstieg Hitlers - Die Deutschlandspolitik der Sowjetunion unter der Kommunistischen Internationale 1929-34*. Berlin 1970

⁶¹ Se bl a Beloff vol. 1 kap. 5

på den andra sidan Pyrenéerna med en begäran om vapenhjälp.⁶² Blums första reaktion var positiv men innan regeringen fattade det definitiva beslutet åkte han över till England för att delta i en konferens angående Tysklands inmarsch i Rhenlandet. På det mötet tog Storbritannien också upp händelserna i Spanien och gjorde klart att fransk hjälp till den spanska republiken skulle allvarligt skada förbindelserna mellan England och Frankrike. Leon Blum åkte därför hem igen och accepterade utan protest sin regerings beslut ”att inte på något sätt intervensera i den interna konflikten i Spanien”.⁶³

Blums regering befann sig emellertid i en kinkig situation. Å ena sidan vågade den inte stöta sig med Storbritannien. Å andra sidan fanns det en opinion i Frankrike – densamma som burit fram Leon Blum och folkfronten till regeringstabetterna – som ville att regeringen solidariskt skulle ställa upp bakom den spanska folkfronten.

Den franska regeringens lösning på sitt problem var att ta initiativet till det s k non-interventionsavtalet. När den inte själv vågade stödja den spanska regeringen var det enda sättet att rädda ansiktet på, att försöka se till att dess linje fick internationell genomslagskraft. I början av augusti skickade så den franska regeringen ett brev till de andra länderna i Europa i vilket de föreslog att inget land skulle ingripa i det spanska inbördeskriget. Hur reagerade då Sovjetunionen under dessa första veckor och hur svarade det på Frankrikes appell?

Den första månaden av kriget avstod Sovjetunionen från att ingripa till försvar av den spanska revolutionen och när regeringen fick Frankrikes förslag svarade den i positiva ordalag:

”Den sovjetiska regeringen skriver under på principerna om icke-inblandning i Spaniens angelägenheter och är villig att delta i den föreslagna överenskommelsen.”⁶⁴

Sovjetunionens svar och deras neutralitet den första tiden var självfallet dikterat av deras utrikespolitiska strävanden att vinna och bibehålla allianser med västmakterna.

Vi har redan – i avsnittet om krigsutvecklingen – pekat på vilken konsekvens detta fick: Franco kunde med hjälp från Portugal, Italien och Tyskland snabbt knyta samman sina områden till en sammanhängande del.

Den internationella opinionen bland den kommunistiska rörelsen var emellertid solidariskt inställd till kampen i Spanien, och när non-interventionsavtalet endast förblev en skrivbordsprodukt var Sovjet tvingat att lägga om sin politik. Från oktober 1936 fram till sommaren 1938 förde man ett dubbelspel. Samtidigt som man arbetade för att ett fungerande non-interventionsavtal skulle komma till stånd, så levererade man vapen till Republiken och förklarade sig också ha rätt till detta så länge non-interventionskontrollen inte fungerade. På det sättet försökte Stalin tillgodose två intressen: dels en fortsatt allians med Frankrike och om möjligt ett närmande till England, dels ett upprätthållande av sin prestige bland den internationella arbetarrörelsen.

De flesta leveranserna till Spanien skedde mellan oktober 1936 och mars 1937 då det gick mellan 30 och 40 transporter per månad.⁶⁵

Sommaren 1938 inträffade så en förändring av det utrikespolitiska läget i Europa och Sovjet

⁶² Enligt en hemlig klausul i handelsavtalet från 1935 mellan Frankrike och Spanien hade Spanien rätt att köpa vapen av Frankrike till ett värde av 20 miljoner pund. Spanien hade dessutom förbundit sig att inte handla vapen från något annat land.

⁶³ Cattel/1957 s. 11f

⁶⁴ Cit. i Cattel/1957 sid 16. Angående Sovjets icke-inblandning se dessutom bl a B&T s. 460

⁶⁵ B&T s. 465

lade om till en ny kurs. I mars genomförde Hitler Tysklands och Österrikes återförening genom att med trupper gå över gränsen. Därefter vände han sig mot Tjeckoslovakien och under sommaren 1938 blev det alltmer uppenbart att han skulle taga in även där. I Münchenöverenskommelsen godkände sedan Frankrike och England Tysklands rätt att annektera angränsande delar av Böhmen. Sovjetunionens allianser med Frankrike och Tjeckoslovakien och deras förtröstan till England visade sig vara av noll och intet värde. Istället satsade ånyo Stalin sina kort på att försöka få till stånd en allians med Hitler – denna gång med bättre resultat. Men ett närmande till Hitler måste få konsekvenser för Sovjets Spanienpolitik. Redan under sommaren 1938 minskade därför Sovjet drastiskt sina sändningar till Spanien för att senare helt upphöra med dem.⁶⁶

Spanien hade inte något strategiskt läge för Sovjetunionen. Dess hjälp från oktober 1936 och framåt var mer en pliktskyldig gest till den internationella opinionen än ett genuint försvar av den spanska revolutionen.⁶⁷ När den sovjetiska byråkratin såg sig tvingad att försöka säkra landets gränser genom ett närmande till Hitler lämnade den utan samvetsqual den spanska republiken åt sitt eget öde.

Men Sovjetunionens utrikespolitik fick inte bara konsekvenser för dess vapenleveranser till Spanien som alltså genomgick tre faser: juli-oktober 1936 då ingen hjälp skedde, från oktober 1936 till sommaren 1938 då regelbundna vapensändningar skedde⁶⁸ i) och den sista fasen då de drastiskt minskade och upphörde helt.

Också det spanska kommunistpartiets politik i Spanien var dikterat av Sovjets strävan efter en bestående allians med västmakterna. Det var därför det spanska KP gick till attack mot allt som kunde tänkas uppröra sinnena i London och Paris och på så sätt driva över dem i Hitlers armar:

”Kommunisternas, Socialisternas och republikanernas argument var alltid desamma. Det var väsentligt att ge den spanska republiken ett legalt utseende för att dämpa britternas, fransmännens och amerikanernas rädsla.”⁶⁸

Så skriver Federica Montseny, en av CNTs representanter i regeringen. Ett slående exempel på detta är deras behandling av frågan om Marockos självständighet.

Marocko hade under en lång tid – under Abd el Krims ledning -- fört ett gerillakrig för att nå sin självständighet. Då det var i Marocko Franco hade basen för sin revolt skulle ett erkännande av folkfrontsregeringen av Marockos rätt till självständighet tagit udden av Francos offensiv. Men folkfrontsregeringen vägrade att göra detta. Om Marocko blev självständigt skulle det nämligen påskynda upplösningssprocessen i Englands och Frankrikes kolonier i Afrika. Av hänsyn till dessa länder underlät man alltså att vidtaga en av de viktigaste åtgärderna för att besegra Franco. Kan den sovjetiska kvarnstenen kring halsen på den spanska arbetarklassen framstå tydligare? Ja, därför att man inte bara vägrade att ge Marocko fritt.

I februari 1937 skickade den spanska regeringen ett brev till den ”franska och brittiska regeringen i vilket de erbjöd dem att ta över Marocko om de i gengäld vidtog åtgärder som förhindrade fortsatt intervention från Italien och Tyskland:

”1. Den spanska regeringen önskar att Spaniens framtida utrikespolitik, vad angår Västeuropa – ska

⁶⁶ ibid s. 460

⁶⁷ Enligt Jesús Hernández - partisekreterare i KP - var Sovjets vapenleveranser även under denna tid medvetet o-tillräckliga. Se Bolloten s. 99f.

⁶⁸ Bolloten s. 166

anta formen av ett aktivt samarbete med Frankrike och Storbritannien.

2. För den sakens skull är Spanien berett att ta i beaktande, både när det gäller frågan om den ekonomiska återuppbyggnaden och hennes militära relationer, dessa två makters intressen, så långt som det är möjligt med hänsyn till de egna intressena.

3. På samma sätt är Spanien berett att undersöka, i samråd med dessa makter, det välbetänkta i att ändra Nordafrikas (Spanska Marockos) nuvarande status, på villkor att en sådan förändring inte görs till förmån för någon annan makt än Storbritannien och Frankrike.”⁶⁹

Inte heller detta försök att beveka Storbritannien och Frankrike och förmå dem att stödja folkfronten lyckades. Båda makterna var ovilliga att riskera ett krig med Tyskland och avböjde därför erbjudandet.

Avslutning

I dag står vi på tröskeln till en ny revolutionär process i Spanien. Än en gång kommer vi att uppleva hur de spanska arbetarna och bönderna – likt den 19 juli 1936 – ockuperar sina fabriker och jordegendomar. Än en gång kommer vi att se hur arbetarmiliser och arbetarkommittéer uppstår och samordnas.

Än en gång kommer de revolutionära organisationerna att ställas inför uppgiften att leda den spanska arbetarklassen och alla andra samhällsklasser mot dess befrielse.

Men likt 1936 står det spanska kommunistpartiet för en kontrarevolutionär linje. Det är för en allians med storkapitalet. De är för ett bibehållande av den nuvarande armén. De är för ett bibehållande av den privata äganderätten. De är för ett inträde i EG. De är för en klassamarbetsregering där t o m folk som idag finns kring den nuvarande regeringen kan ingå.⁷⁰

Om den politiken sätts i verket kan den bara betyda att Spaniens Kommunistparti återigen sätter sig i spetsen för att krossa den spanska revolutionen.

Det är därför, för att vi ska dra lärdomar om vad som en gång skett, som vi skrivit denna artikel om det spanska inbördeskriget och den spanska revolutionen. Därför säger vi till de kamrater som idag i Spanien kämpar för ett samhälle där ingen människa utsuger någon annan och till de som utanför Spanien solidariserar sig med den kampen:

Framåt men aldrig glömma!

Litteratur

Beloff, M. *The foreign policy of Soviet Russia 1929-41* London 1947

Bolloten, B. *The grand Camouflage* London 1961 [ny kraftigt utvidgad upplaga 1991: *The Spanish Civil War: Revolution and Counterrevolution*, finns delvis i svensk översättning på marxistarkivet: [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#)]

Borkenau, F. *The Spanish cockpit* Michigan 1963

Brenan, G. *The Spanish labyrinth* Cambridge 1943

Broué, P/Temime, E. *Revolution und Krieg in Spanien* Frankfurt am Main 1968 [eng uppl 1970: *The Revolution and the Civil War in Spain*]

⁶⁹ Cit. i Bolloten s. 136

⁷⁰ Se Demokratiska Juntans program publicerat i nr 1 av den svenska utgåvan av *Mundo Obrero*. Se också intervjun med Carrillo i *Newsweek* den 22 september 1975.

- Cattel, D.T. *Communism and the spanish civil war* Los Angeles 1955
- Cattel, D.T. *Soviet diplomacy and the spanish civil war* Los Angeles 1957
- Johansson, A-C. *Kominterns teori och politik 1934-39* Uppsats, Historiska institutionen Lund 1972
- Jackson, G. *A Concise History of the Spanish civil war* London 1974
- Morrow, F. *Revolution and counterrevolution in Spain* London 1963 [sv övers. [Spanien 1931-1937](#)]
- Orwell, G. *Hyllning till Katalonien* Uddevalla 1971
- Payne, G.P. *The Spanish revolution* London 1970
- Souchy, A. *Anarcho-syndikalisterna über Bürgerkrieg und Revolution in Spanien. Ein Bericht.* Darmstadt 1969
- Trotsky, L. *The Spanish Revolution (1931-39)* New York 1973 [sv övers. [Trotskij om Spanien](#)]
- Trotsky, L. *The third International after Lenin* New York 1970 [sv övers. [Tredje internationalen efter Lenin](#)]